

Етнополітика та міграційна політика: до питання взаємозв'язку і взаємовпливу

Олена Малиновська,
доктор наук з державного
управління,
старший науковий
співробітник,
Національний інститут
стратегічних досліджень

Olena Malynovska,
Doctor of Public
Administration,
senior researcher,
National Institute
for Strategic Studies

ORCID 0000-0001-5305-0253
malynovska53@gmail.com

Анотація. У статті розглянуто питання щодо доцільності розширення об'єкту етнополітики за рахунок етнічних груп, сформованих унаслідок міграції, а також необхідності врахування етнічних характеристик мігрантів під час здійснення регулювання міграційних процесів на тлі сучасної міграційної ситуації в Україні, перспектив її подальшого розвитку. На основі аналізу теоретичних напрацювань українських та зарубіжних авторів, політичних та міжнародно-правових документів, законодавства України зроблено висновок про те, що в інтересах суспільної єдності є визнання різноманітності як цінності і ресурсу розвитку, поширення заходів етнополітики на „нові” мігрантські меншини, надання їм гарантій проти порушення прав, маргіналізації, примусової асиміляції.

Несприятлива демографічна ситуація, масова вимушена міграція українців за кордон унаслідок війни, як і незворотні воєнні втрати населення можуть призвести до дефіциту робочої сили, необхідної для повоєнної відбудови країни. І якщо власного трудового та інтелектуального потенціалу виявиться недостатньо, для повоєнного відновлення Україні може знадобитися додаткова робоча сила з-за кордону. Хоча наразі Україна неприваблива для іммігрантів, їхня чисельність, порівняно з іншими державами невелика, внаслідок війни зменшилася, потенційний економічний розвиток та потреба в додатковій робочій силі, тісніші зв'язки з ЄС можуть збільшити імміграцію, що приведе до зростання етнічного, мовного, культурного різноманіття.

Ускладнення етнокультурної структури суспільства може мати позитивний характер, сприяти взаємозбагаченню культур та загальному благу, проте здатне призвести і до негативних наслідків – конфлікту цінностей, культурних норм, порушенню суспільної єдності. За таких умов вимоги до міграційної політики держави, як і до її етнополітики, закономірно зростатимуть. Це актуалізує активізацію діяльності держави з інтеграції прибулих в українське суспільство, формування толерантного ставлення корінного населення до мігрантів та міграції, унеможливлення всіх форм дискримінації, запобігання расизму та ксенофобії, поглиблення міжкультурного діалогу, усвідомлення того, що беззастережний у цивілізованому світі захист прав національних меншин неможливий без забезпечення загального клімату толерантності до „інших”, що стосується також і мігрантів.

Ключові слова: етнополітика, міграційна політика, національні меншини, міграційні меншини, різноманітність, міжкультурний діалог.

Ethnopolitics and migration policy: to the question of interconnection and mutual influence

Abstract. The article examines the question of the feasibility of expanding the object of ethnopolitics at the expense of ethnic groups, formed as a result of migration, as well as the need to take into account the ethnic characteristics of migrants while regulating migration processes on the background of the current migration situation in Ukraine and the prospects for its further development. On the basis of the analysis of the theoretical works of Ukrainian and foreign authors, political and international legal documents, legislation of Ukraine, it was concluded that in the interests of social unity is the recognition of diversity as a value and resource of development, the spread of ethnopolitics measures to „new” migrant minorities, the provision them guarantees against violation of rights, marginalization, forced assimilation.

Unfavorable demographic situation, massive forced migration of Ukrainians abroad because of the war, as well as irreversible military losses of the population can lead to a shortage of labor force necessary for the post-war reconstruction of the country. If own labor and intellectual potential will be insufficient, Ukraine may need additional labor force from abroad for post-war recovery. Although Ukraine is currently unattractive to immigrants, their number compared to other countries is small, due to the war it has decreased, potential economic development and the need for additional labor force, closer ties with the EU may increase immigration, which will lead to the growth of ethnic, linguistic, cultural diversity

The complexity of the ethno-cultural structure of society can have a positive character, contribute to the mutual enrichment of cultures and the common good, but it can also lead to negative consequences – a conflict of values, cultural norms, a breach of social unity. Under such conditions, the requirements for the migration policy of the state, as well as for its ethnopolitics, will naturally grow. This actualizes the intensification of the state’s activities on the integration of newcomers into Ukrainian society, the formation of a tolerant attitude of the indigenous population towards migrants and migration, the prevention of all forms of discrimination, the prevention of racism and xenophobia, the deepening of intercultural dialogue, the awareness that unconditional protection of the rights of national minorities in the civilized world is impossible without ensuring a general climate of tolerance towards “others”, which also applies to migrants.

Key words: ethnopolitics, migration policy, national minorities, migration minorities, diversity, intercultural dialog.

Постановка проблеми. Протягом останніх десятиліть у більшості країн світу спостерігалось швидке збільшення кількості мігрантів, які проживають на їхній території. Інтенсифікація міжнародної міграції є одним із найочевидніших трендів сучасного розвитку людства. Чи не найбільш видимим результатом цього процесу є урізноманітнення етнічної композиції населення, його мовних, культурних, релігійних характеристик. Водночас різні етнічні групи відрізняються за демографічним складом, освітнім рівнем, соціальними характеристиками, відповідно, трансформується соціальна структура суспільства, а завдання забезпечення його згуртованості ускладнюється.

Це вимагає від держав посилення уваги до зростання етнічної різноманітності, її врахування в законодавстві та в адміністративній практиці,

управління розмаїтстю з урахуванням прибуття мігрантів. Тобто, актуальності набуває питання взаємозв'язку та взаємовпливу міграційної політики та етнополітики. Воно є доволі новим для дослідників, оскільки традиційно вважалося, що об'єкти та інструменти цих політик різні, зазначені на прями діяльності держави не перетинаються, разом з тим, безперечно, є важливим, оскільки норми та принципи політики щодо меншин та міжнаціональних відносин є наразі добре розробленими і на міжнародному, і на національному рівнях, тоді як підходи до управління різноманітністю, зумовленою міграцією, жваво дискутуються, чіткі політичні дороговкази в цій сфері все ще відсутні.

Основні запитання, які висувають перед собою науковці та політики, – якою має бути етнополітика стосовно мігрантів, чи потрібно інкорпорувати до міграційної політики етнополітичний компонент? Іншими словами, чи мігранти та їхні нащадки мають право на ставлення до них в країнах перебування як до етнічних меншин, чи такими правами можуть користуватися лише етнічні групи, що традиційно проживали на території держави впродовж тривалого часу? **Мета** цієї статті полягає у пошуках відповіді на ці запитання в контексті міграційної ситуації в Україні. Попри значний обсяг досліджень у царині етнополітики та міграційної політики держави, які опублікували В. Євтух, О. Картунов, О. Копиленко, В. Котигоренко, І. Кресіна, І. Курас, О. Майборода, Л. Нагорна, І. Оніщенко, М. Панчук, І. Прибиткова, О. Рафальський, О. Ровенчак, В. Трощинський, С. Чехович, М. Шульга та інші, взаємозв'язок між ними розглядався лише побіжно.

Виклад основного матеріалу. У науковій літературі маємо численні варіанти підходів до трактування сутності, об'єктів та інструментів і етнополітики (етнонаціональної), і міграційної політики держави. Їх обговорення виходить за рамки цієї статті, тому базуватимемося на законодавстві України та загально визнаних міжнародно-правових актах.

Так, відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України „Про затвердження Положення про Державну службу України з етнополітики та свободи совісті” [1] зазначена Служба є центральним органом виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері міжнаціональних відносин, релігії та захисту прав корінних народів та національних меншин в Україні. Серед її основних завдань – сприяння збереженню і розвитку самобутності національних меншин, задоволенню їх культурних, мовних та інформаційних потреб, зміцненню міжнаціональних порозуміння та злагоди в суспільстві. На Службу покладено також завдання вжиття заходів, спрямованих на запобігання проявам міжнаціональних, расових, міжрелігійних і міжконфесійних конфліктів та ворожнечі; забезпечення реалізації прав осіб, які належать до національних меншин.

Отже, відповідно до змісту цього документа, етнополітика є політикою держави у сфері міжнаціональних відносин, а її основними завданнями – захист прав національних меншин, прав осіб, які до них належать, задоволення їхніх культурних, мовних та інформаційних потреб, сприяння розвитку самобутності, а також запобігання міжнаціональній ворожнечі. Якщо використати гасло щодо власної місії, розміщене

на офіційному сайті Служби, то вона полягає у „сприянні розвитку відповідальності, доброзичливості та єдності у розмаїтті українського суспільства” [2], ключові слова – єдність у розмаїтті.

Зміст і спрямованість міграційної політики сформульовано в Стратегії державної міграційної політики України [3], серед принципів якої, окрім іншого, захист прав людини та основних свобод; запобігання і боротьба з усіма формами та проявами расизму, ксенофобії та пов’язаної з ними нетерпимості; неприпустимість будь-яких форм дискримінації; заохочення культурного розмаїття. Однією з важливих цілей міграційної політики України є забезпечення інтеграції іноземців, які перебувають в Україні, в українське суспільство, тобто їх включення в економічне, суспільно-культурне і політичне життя держави, причому з урахуванням культурних та релігійних потреб прибулих.

Таким чином, і етнополітика, і міграційна політика покликані сприяти консолідації суспільства, бути спрямованими на захист прав людини, запобігати дискримінації, проявам расизму та ксенофобії, міжнаціональним конфліктам та ворожнечі. Ці два напрями політичної діяльності держави перетинаються і водночас доповнюють один одного. Якщо етнополітика спрямована на регулювання міжнаціональних відносин, збереження та розвиток етнічної самобутності меншин, то міграційна політика причетна до поповнення населення країни у спосіб міграційних переміщень, формування нових інонаціональних груп. Проте позитивний результат від такого поповнення людських ресурсів можливий лише за умови успішної інтеграції прибулих у суспільство, що, у свою чергу, вимагає захисту людських прав мігрантів, забезпечення недискримінації, протидії расизму і ксенофобії, тобто реалізації завдань і етнополітики, і міграційної політики.

Однак запитання, чи мають мігранти з іноетнічними характеристиками розглядатися в країні перебування як етнічні меншини, тобто бути об’єктом етнополітики, є вкрай дискусійним. Дискусії точаться уже навколо визначення меншин. Найчастіше і науковці, і політики звертаються до дефініції, запропонованої ще наприкінці 1970-х років доповідачем ООН у справах запобігання дискримінації і захисту меншин Ф. Капоторті (Capotorti F.). Відповідно до нього меншина чисельно поступається більшості, не займає домінуючого становища, характеризується відмінними від панівних у цій державі культурою, мовою, релігією, проте демонструє бажання їх зберегти. При цьому, за Капоторті, права меншин можуть поширюватися лише на тих, хто має у відповідній країні глибоке коріння, тобто на її громадян, тоді як іноземці, мігранти і біженці, що нещодавно прибули, отримують захист відповідно до інших галузей права [4].

Цілком відповідають зазначеним критеріям визначення національних меншин, запропонованим більшістю українських науковців [5; 6]. Відмова у поширенні прав меншин на іммігрантів базується на припущенні, що вони лише тимчасово проживають у країні (хоча практика показує, що значна частина мігрантів перетворюється на постійних мешканців), а виключення осіб, які не мають громадянства держави проживання, – на думці про їхній недостатній зв’язок із нею, попри те, що громадянства можуть не мати

мігранти другого, а то й третього покоління, які народилися і вирости в країні перебування.

Водночас, на думку інших дослідників, через понад 40 років після опублікування роботи Ф. Капоторті його визначення вимагає певного удосконалення, яке б краще відповідало реаліям сьогодення. По-перше, проживання не обов'язково має бути тривалим, як постійним, так і тимчасовим. По-друге, критерій громадянства необхідно замінити на критерій законного проживання [7]. Це дає змогу поширити визначення національних меншин також і на етнічні групи, сформовані внаслідок нещодавньої міграції, на так звані мігрантські меншини.

Наголосимо, що таку можливість донедавна надавало й українське законодавство. Відповідно до Закону України „Про національні меншини в Україні” 1992 року (ст. 3) [8] до національних меншин належать групи громадян України, які не є українцями за національністю, виявляють почуття національного самоусвідомлення та спільності між собою, тобто, і натуралізовані іммігранти.

Проте новий Закон „Про національні меншини (спільноти) України”, ухвалений наприкінці 2022 року, містить звужене визначення національних меншин. Відповідно до нього, – це стала група громадян України, які не є етнічними українцями, традиційно проживають на території України, об'єднані спільними етнічними, культурними, історичними, мовними та/або релігійними ознаками, усвідомлюють свою належність до неї, виявляють прагнення зберегти і розвивати свою мовну, культурну, релігійну самобутність [9]. Тобто, ознаками національних меншин, крім іншого, є сталість та традиційність.

Таке обмеження не вповні відповідає духу міжнародно-правових актів, які є частиною законодавства України. Так, права меншин, як невід'ємна частина прав людини, закріплені у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права [10]. У коментарях до Пакту, підготовлених Комітетом ООН з прав людини, підкреслено, що в ньому йдеться про права меншостей, які реально існують на території держави, при цьому ступінь постійності їхнього існування не має значення. Ці права не залежать також від громадянства, оскільки негромадяни, які проживають у державі, можуть належати до меншини або формувати її частину. Важливо також, що існування етнічної, релігійної чи мовної меншини в певній державі-учасниці Пакту залежить не від рішення цієї держави, а від об'єктивних критеріїв [11].

Варто також послатися на Рамкову конвенція Ради Європи про захист національних меншин [12], у якій низка статей поширюється на всіх осіб, що перебувають під юрисдикцією держав-учасниць, незалежно від їхньої належності до національних меншин. Зокрема, згідно зі статтею 6 Сторони заохочують атмосферу терпимості та міжкультурного діалогу і вживають ефективних заходів для поглиблення взаємної поваги, взаєморозуміння та співробітництва між усіма особами, що проживають у межах їхньої території. Сторони також зобов'язуються вживати належних заходів для захисту осіб, які можуть стати об'єктами погроз або актів дискримінації, ворожого ставлення чи насильства на підставі їхньої етнічної, культурної,

мовної або релігійної самобутності. Ці норми, вочевидь, цілком застосовні і до мігрантів, незалежно від їхнього громадянства, міграційного статусу або строків перебування в країні, визнання чи невизнання їхніх спільнот національними меншинами.

Відсутність у Конвенції прямої вказівки на це, як і чіткого визначення національних меншин – результат не лише необхідності досягнення консенсусу держав-учасниць, а й принциповий вибір, що відображає природу документа, переміщення центру уваги з традиційного захисту меншин до ширшої інтеграції суспільства, за якої відкритість і толерантність не обмежуються певними заздалегідь визначеними групами, а включають усіх. Як зазначено в коментарі Дорадчого комітету Конвенції, „замість того, щоб запитувати, „хто“ повинен бути захищений, потрібно запитувати, «що» потрібно зробити, щоб керувати різноманіттям найбільш ефективно” [13].

У контексті дискусії щодо доцільності ставлення до груп іноземців як до національних меншин варто нагадати, що людські спільноти, які відрізняються від більшості населення мовою, культурою та релігією, зазвичай є результатом міграції. Лише незначна частина з них автохтонні, тобто такі, які незмінно проживали на певній території, суверенітет над якою перейшов від однієї держави до іншої.

Однак деякі мігрантські меншини сформувалися нещодавно, тоді як інші проживали в тій чи іншій державі протягом тривалого часу. Це так звані історичні, традиційні, „старі” меншини. У Польщі, Норвегії, Угорщині, деяких інших країнах законодавчо закріплено, що правами меншин можуть користуватися етнічні групи, які проживають на території країни принаймні упродовж ста років. Однак найголовнішим є не тривалість проживання, а те, що держави визнають їх меншинами. Так, визначивши список меншин, держава може його змінити, як це, зокрема, сталося в Чехії, де в 2013 р. було офіційно визнано національними меншинами в'єтнамську та білоруську громади і додано їх до списку історичних меншин, хоча цілком очевидним є їх нещодавнє іммігрантське походження.

На відміну від „старих” меншин, так звані „нові” меншини, за визначенням, запропонованим Р. Медда-Віндішер (R. Medda-Windischer), це групи, утворені особами, які покинули свою батьківщину, щоб емігрувати в іншу країну, як правило, з економічних і, іноді, політичних причин. Вони складаються з мігрантів і біженців та їхніх нащадків, які проживають більш-менш тривалий час у країні, відмінній від країни їхнього походження [7].

Цей термін, однак, так само нечіткий, як і попередній, передусім тому, що охоплює не лише щойно прибулих мігрантів, а й мігрантів другого, третього покоління, тобто осіб, які народилися в країні перебування і здебільшого мають її громадянство, тобто одну з основних ознак тісного зв'язку з новою батьківщиною та важливу підставу для зарахування до традиційних меншин.

Ще один термін – „мігрантські меншини”. За визначенням А. Андерсона (A. Anderson) – це етнічні меншини, які походять з інших країн, тому не мають територіальної бази в країні, де вони проживають [14]. Серед них він виокремлює „імперські релікти”, тобто представників імперської нації, які залишилися на території колишніх колоній, а також осіб з-поміж

колонізованих народів, що зазнали переселень у рамках імперій. Наступна група – мігранти, що прибули з колоній до метрополій і належать як до панівної нації, так і до корінного населення колоній. Ще одна – економічні, посередницькі, торгові меншини, а також працівники-мігранти або робітники-гості (*gastarbeiter* за німецькою термінологією). І, нарешті, переселенці, постійні мігранти, регулярні мігранти, тобто такі, які пройшли всі необхідні процедури для допуску в країну призначення. Окремою групою А. Андерсон вважає біженців, характеристики яких цілком різні, проте їх об'єднують особливі процедури допуску та особливі потреби.

Спробою розв'язати термінологічні суперечності є пропозиція відомого дослідника проблем меншин В. Кимліка (*W. Kymlicka*), який запропонував розділяти національні та етнічні меншини на основі того, як вони усвідомлюють себе по відношенню до більшості [15]. На його думку, національні (тобто історичні, традиційні, автохтонні) меншини зазвичай прагнуть зберегти свою культурну самобутність шляхом забезпечення самоврядування, тоді як етнічні меншини (нові, мігрантські) складаються переважно з іммігрантів, які не потребують автономії чи самоврядування, а бажають інтегруватися в країні перебування.

Таким чином, визначальним для віднесення етнічних груп до „старих” чи „нових” меншин видається зовсім не їхнє походження, час проживання на території країни чи громадянство їхніх представників, а той обсяг прав, який вони прагнуть отримати і який держава готова чи не готова їм надати.

Обережне ставлення до розширення прав меншин, не важливо, „нових” чи „старих”, пов'язано з тим, що часто їх сприймають як виклик, навіть загрозу гомогенності національної держави. По відношенню до нещодавно прибулих, „чужих” підозра в нелояльності виникає набагато частіше. З негативним ставленням передусім стикаються так звані „видимі” (*visible*), тобто антропологічно відмінні мігранти. Антиіммігрантські настрої експлуатуються праворадикальними силами, під впливом популярності „нових правих” традиційні консервативні партії все частіше використовують антиіммігрантську риторіку.

Історичні меншини сприймаються як загроза набагато рідше, ніж іммігрантські. Наприклад, О. Ровенчак і М. Яворський пишуть, що загрози для етнокультурної безпеки виникають лише тоді, коли відбувається форсована зміна етнічної структури населення, зокрема, внаслідок міграції [16]. Натомість Р. Медда-Віндішер у своєму дослідженні спільного та відмінного між „старими” та „новими” меншинами зауважує, що мігранти мають вибір, чи плекати власну культуру, чи сприйняти культуру місцевого населення. Їхні вимоги, як правило, спрямовані на покращення інтеграції в суспільство країни проживання. Адже, здійснюючи переїзд, вони найчастіше керуються бажанням поліпшити своє життя і цілком свідомі, що їхні перспективи, а також перспективи їхніх дітей прямо залежать від здатності адаптуватися, вивчити мову, інтегруватися в нове суспільство. На відміну від них, традиційні меншини проживають на своїй історичній території, вони перетворилися на меншину не з власного вибору, а через незалежні від них обставини, часто незадоволені етнополітикою, яка гарантує лише

збереження самобутності, прагнуть самоуправління та самовизначення [7].

Дещо складнішою, однак, видається ситуація другого чи третього покоління мігрантів, особливо дітей зі змішаних шлюбів. Уже за фактом народження вони є носіями двох культур. Для когось це може відкривати ширші можливості, проте для когось – бути додатковим тягарем. Як правило, культурна дистанція з місцевим населенням у народжених у сім'ях мігрантів дітей є значно меншою, ніж у їхніх батьків, проте соціально-економічне становище в країні проживання зазвичай менш вигідне, ніж у корінних мешканців, що справедливо пов'язується молоддю зі своїм походженням і є причиною невдоволення, участі у акціях протесту. Разом з тим, таким акціям не притаманна етнічна спрямованість. На прикладі конкретних випадків науковці неодноразово доводили, що конфліктні ситуації, навіть пряме протистояння, пов'язане з громадами іммігрантів, мають не етнічний, а соціальний характер.

Ідеї сепаратизму здебільшого поширені у середовищі „старих”, а не мігрантських меншин, останні вимагають не самоуправління, а того, що дослідники називають поліетнічними правами [17]. Це, передусім, право на існування, право на рівність та недискримінацію, право на самобутність та різноманітність, а також право на ефективну участь у культурному, соціальному та економічному житті суспільства.

Забезпечення цих прав, як і щодо „старих” меншин, має на меті підтримання та зміцнення миру та безпеки, людської гідності, культурного розмаїття, демократичного плюралізму. Коли йдеться про універсальні права людини чи якісь базові норми захисту меншин, різниці між особами, які належать до етнічних, релігійних чи мовних груп, що складаються з недавніх іммігрантів, або тих, хто живе на даній території з давніх часів, немає.

Однак зовсім не обов'язково всі меншини повинні отримувати однаково державну підтримку, допомога у розвитку та збереженні культурної самобутності вимагає диференційованого підходу, залежно від їхніх потреб та характеристик. Так, наприклад, претензії меншини на використання власної мови у відносинах з владою зазвичай висловлюються традиційними меншинами, які компактно проживають на своїй історичній території. Закріплення подібного права для іммігрантів і недоречне, і неможливе. Водночас, процедура визнання іноземця біженцем відповідно до Женевської конвенції ООН 1951 р. передбачає спілкування з адміністративними органами країни притулку зрозумілою для особи мовою. Так само, у разі участі у судовому процесі іноземець має право на переклад, якщо недостатньо володіє мовою країни перебування.

Питання поширення прав меншин на „нові”, мігрантські меншини, вирішується по-різному. Міжнародні організації здебільшого практикують відкритий підхід. Зокрема, Комітет ООН з прав людини, Верховний комісар з питань національних меншин Організації з безпеки і співробітництва в Європі, Венеційська комісія включають до своєї діяльності питання прав мігрантів. На національному рівні застосовують різноманітні підходи залежно від суспільного ладу, міграційної ситуації в країні, традицій управління.

У Канаді ще на початку 1970-х років було проголошено концепцію

мультикультуралізму (multiculturalism). Її суть полягає у визнанні культурного плюралізму та його позитивного значення для розвитку культури, а також в усвідомленні необхідності забезпечення спеціального простору, в рамках якого носії різних культурних традицій можуть розвивати свої культури, збагачуючи тим самим культуру всього суспільства [18].

Відповідно до цієї концепції канадське громадянство мало бути об'єднавчою надбудовою над різноманітними етнічними ідентичностями з тим, щоб забезпечити ліберально-демократичним цінностям вирішальну роль у соціальній та політичній ідентифікації. Специфічні культурні риси лишалися особистою справою індивіда, а їхня маніфестація віталася у сфері мистецтва та фольклору, тоді як долучення до загальної культури передбачало, за висловом деяких дослідників, деетнізацію.

В Європі питання підтримки культури іммігрантів постало доволі пізно, оскільки найбільш масові повоєнні імміграційні хвилі формувалися за рахунок мешканців колишніх колоній, які не відчували особливих труднощів з інтеграцією завдяки знанню мови, порядків, культури метрополій, а також робітників-гостей, тобто запрошених з-за кордону працівників, які після нетривалого працевлаштування поверталися на батьківщину. Проте вже починаючи з 1980-х років прийшло усвідомлення, що зростання частки іммігрантів серед населення вимагає від держави певних дій.

Ідею мультикультуралізму сприйняли передусім Велика Британія, Скандинавські країни, зокрема Швеція, а також Нідерланди. Проте на Старому континенті її практичне втілення супроводжувалося періодичними кризами. У зв'язку з цим варто зазначити, що на батьківщині цієї концепції, тобто в Канаді, ефективність мультикультуралізму доведено багаторічною практикою. Тому логічно припустити, що, по-перше, проблема полягає не в самій концепції, а в її застосуванні, а по-друге, оцінюючи її критику, необхідно чітко визначити, що ми розуміємо під багатокультурністю. Якщо вона означає надання привілеїв для іммігрантських меншин, то дійсно, це не сприяє єдності суспільства, може викликати радикалізацію як прибулих, так і корінного населення. Якщо ж йдеться про гарантії прав на самобутність, на збереження своєї культури та ідентичності, в суспільстві, що базується на ліберально-демократичних цінностях, багатокультурності немає альтернативи.

В. Кимліка зазначає, що є кілька чинників, що роблять невідворотним шлях західних суспільств до мультикультуралізму та забезпечення прав меншин [15]. Перший з них демографічний, тобто скорочення народжуваності, старіння населення, дефіцит робочої сили, попит на яку задовольняється за рахунок іммігрантів, внаслідок чого їхня чисельність постійно зростає.

Другий чинник – революція у сфері прав людини. З прийняттям 1948 року Загальної декларації прав людини було проголошено світовий порядок, що передбачає рівність та недискримінацію і відкидає будь-які старі ідеї щодо расової чи етнічної ієрархії. Однак найважливіше, що ідея забезпечення прав людини глибоко проникла до свідомості

людей, права меншин, недопустимість дискримінації за ознаками раси, етнічної належності, релігії, мови не викликають сумнівів, закріплені в основоположних міжнародних домовленостях та у національному законодавстві окремих країн.

Наступний чинник – демократія, за якої меншини можуть артикулювати свої вимоги, отримати підтримку ширших громадських кіл, шукати союзників серед політиків, звертатися до судів, до міжнародних організацій. За наявності цих трьох чинників, пише В. Кимліка, сприйняття суспільством етнічної різноманітності є неминучим, незважаючи на особливості політичної організації, електоральної системи, позиції окремих партій чи політиків. І хоча такі події, як терористичний акт 11 вересня 2001 р. у США, світова фінансово-економічна криза 2008–2009 років, можуть призвести до певних відхилень від загального тренду, вмотивованих міркуваннями безпеки або економічної доцільності, це, однак, не може змінити його загальну спрямованість.

Проте, на думку дослідника, гарантії прав меншин можуть мати як позитивні, так і негативні наслідки. Серед позитивних: суспільний мир та особиста безпека; укріплення демократії; посилення поваги до прав людини, забезпечення рівності та недискримінації; економічний розквіт, що є результатом перших трьох. Все це заспокоює, цивілізує прояви націоналізму меншин уже самим тим, що гарантує індивідуальні права та свободи.

Разом з тим, гарантії прав не дають змогу уникнути викликів, пов'язаних з відносинами всередині етнічних громад, а також стосунками між окремими спільнотами. Політизація окремишності інколи може призвести до формування в суспільстві „паралельних світів”, які не відчують великої потреби у співпраці. Як приклад можна навести франкомовних жителів Квебеку в Канаді. Це стосується також і громад мігрантів, які об'єктивно відокремлені від більшості населення за правовим статусом, видом занять (виконання переважно неprestижних та низькооплачуваних робіт, від яких відмовляється місцеве населення), соціальним становищем на найнижчих щаблях суспільства, рівнем освіти, проживанням у найдешевшому житлі в районах, що інколи мають всі ознаки гетто.

Інклюзії, залученню мігрантів до суспільства країни перебування покликана сприяти політика інтеграції, як механізм зведення суспільних розбіжностей до мінімуму та уникнення поляризації, що перетворилася сьогодні на один із ключових напрямів державної міграційної політики багатьох країн світу. Суспільна єдність, інтеграція, що передбачає постійну взаємодію меншостей і більшості, у т. ч. меншостей, сформованих внаслідок міграції, є також завданням етнополітики. У 2016 р., підбиваючи підсумки двадцятирічної дії Рамкової конвенції Ради Європи з прав меншин, Дорадчий комітет Конвенції підкреслював, що на час її підписання права меншин в основному пов'язувалися зі збереженням їхньої ідентичності та захистом від асиміляції, яка подекуди мала недобровільний характер. З того часу різке збільшення мобільності населення змінило демографічний профіль

європейських країн і увага перемістилася на формування інтегрованих та інклюзивних суспільств, де різноманітність визнається та вітається як їх невід'ємний атрибут [13].

У рішенні Європейської ради щодо Спільних базових принципів політики інтеграції іммігрантів [19] інтеграція визначається як динамічний, двосторонній процес взаємного погодження між іммігрантами та мешканцями країн-членів. Вона потребує зусиль з боку обох зацікавлених сторін і передбачає готовність мігрантів пристосовуватися до умов життя в суспільстві країни перебування, не втрачаючи при цьому своєї культурної самобутності, а також готовність суспільства, що приймає, його інститутів до інклюзії мігрантів та сприйняття їхніх етнокультурних потреб.

Міграційна криза в Європі 2015–2016 років примусила як міжнародні організації, так і національні уряди серйозно переосмислити свої підходи до інтеграційної політики. Один із ключових висновків полягав у тому, що функціональна інтеграція, де головні зусилля спрямовувалися на залучення мігрантів до ринку праці, тобто мали на меті цілком прагматичну ціль використання потенціалу мігрантів в інтересах країни перебування, була недостатньою, оскільки нетерпимість і ворожість до різноманітності в суспільстві країн перебування викликають відчуття незахищеності та підривають здатність мігрантів до повноцінної участі у його житті.

Європейська комісія у розробленому за уроками кризи Плані дій з інтеграції громадян третіх країн підкреслювала, що інтеграція не має обмежуватися участю на ринку праці та вивченням мови країни перебування. Вона є найбільш ефективною, коли базується на усвідомленні того, що означає жити в умовах різноманітного складу європейських суспільств [20]. Причому таке усвідомлення очікується як з боку мігрантів, так і місцевого населення. Різноманітність не має пов'язуватися з меншинами, тобто „іншими”, а сприйматися як атрибут усього суспільства.

Міграційна криза та активна критика мультикультуралізму спонукали дослідників та політиків до пошуку нових концепцій інтеграції. Необхідним визнано її осучаснення, врахування суттєвих змін у міграційних процесах, які відбуваються у XXI столітті.

По-перше, сучасні міграційні потоки охопили без винятку всі регіони і країни світу і відзначаються небаченою раніше етнокультурною різноманітністю. Наприклад, у таких містах, як Амстердам, Гаага, Роттердам, проживають вихідці майже з 200 країн, представники приблизно 175 національностей [21]. Мігранти відрізняються не лише за походженням, а й за соціальним становищем, мотивами та обставинами міграції, правовим статусом. Деякі дослідники характеризують таку ситуація як суперрізноманітність (superdiversity).

По-друге, зазвичай заходи інтеграції спрямовані на включення до суспільства, що приймає, осіб, які постійно проживають у країні. Проте нині різноманітність стосується також і строків перебування. Все більше людей виїжджають за кордон тимчасово, можуть повернутися на батьківщину, виїхати до іншої країни, згодом змінити країну призначення. Це так звана

плинна, ліквідна міграція, старі методи функціональної інтеграції щодо неї мало придатні.

У відповідь на новітні виклики у політиці інтеграції відбувається поступовий зсув до ширшого розуміння інклюзії, орієнтованої не на окремі групи, а на все населення. Важливим інструментом такого підходу є міжкультурний діалог, до якого залучаються і мігранти, і місцеві мешканці. Він базується на усвідомленні, що, з одного боку, будь-яка культура не є статичною, зазнає змін, формується у взаємодії, а з другого – жодна культура не є зразковою, має чому вчитися і має чому навчати.

Як ідеться в виробленому Радою Європи документі щодо міжкультурного діалогу [22], для нього потрібний відкритий обмін думками на основі взаємної поваги між особами та групами з різною етнічною, культурною, релігійною, мовною спадщиною, глибокі міжкультурні знання працівників державних установ та соціальних служб, створення публічного простору міжкультурного діалогу, відкритого для широких верств населення.

Пріоритетом, що об'єднує, має стати усвідомлення універсальних для всієї людської спільноти цінностей, яке не пригнічує етнічну ідентичність людини, а формує поряд із нею відчуття належності до більшої групи. З другого боку, окрема особа повинна сприйматися не як обов'язковий носій однієї, притаманної від народження, а множинної, або й гібридної ідентичності.

Підхід, що ґрунтується на визнанні етнокультурних особливостей мігрантів, спирається на чотири взаємопов'язані підвалини: визнання та збереження ідентичності; недискримінація та рівність; міжкультурний діалог і толерантність; участь мігрантів у житті суспільства [23].

У контексті міграційної політики, визнання ідентичності означає, що рішення, які ухвалюються щодо прибуття, перебування чи повернення мігранта на батьківщину, тобто на всіх етапах міграційного циклу, мають бути чутливими до культурної ідентичності особи. Щодо рівності, її формальне проголошення може бути недостатнім і потребуватиме додаткових заходів, серед яких не лише ухвалення, а й практичне втілення антидискримінаційного законодавства, детальне інформування мігрантів про їхні права, надання підтримки у їх захисті.

У забезпеченні успіху міжкультурного діалогу високою є відповідальність засобів масової інформації та політиків, важливою є роль освіти. Причому не лише мігранти мають здобувати необхідні знання про країну проживання, а й корінне населення потребує об'єктивної, неупередженої інформації про мігрантів, мотиви міграції, їхню роль у суспільстві, правдиві людські історії.

Суспільна участь передбачає участь мігрантів у прийнятті політичних рішень через вибори, спеціалізовані урядові органи, консультативні механізми, передусім у сферах, які безпосередньо впливають на їхнє становище. Посилити відчуття належності до нової батьківщини можуть дружні процедури натуралізації.

Урахування теоретичних напрацювань та практичного досвіду

зарубіжних країн у сфері забезпечення суспільної єдності шляхом захисту прав меншин, у т.ч. мігрантів, є важливим для України принаймні з двох міркувань. По-перше, після здобуття незалежності країна поступово долучається до світової, передусім європейської міграційної системи, склад її населення зазнає змін. По-друге, курс на євроінтеграцію передбачає удосконалення законодавства відповідно до міжнародних стандартів, передусім у сфері прав людини, а також міжнаціональних відносин, регулювання міграційних процесів.

Крім титульної нації та корінних народів, в Україні проживають представники національних меншин, як автохтонних, так і міграційних, одні з яких з'явилися тут століття тому, наприклад, роми, євреї, а інші сформувалися внаслідок перебування в складі Радянського Союзу, де шляхом міксації різноетнічних елементів цілеспрямовано формувалася наднаціональний „радянський народ”, а також відкритості до світу після здобуття незалежності.

Джерелом даних про етнічну структуру населення є перепис, під час якого громадяни вказують національність відповідно до власної самоідентифікації. Перепис передбачає також збір відомостей про країну народження, час проживання в Україні. У комбінації ці дані надають інформацію про чисельність та характеристики етнічних груп, сформованих унаслідок міграції. Проте перепис населення в Україні проводився лише у 2001 р. і його дані безнадійно застаріли. Тому оперувати доводиться лише вкрай приблизними оцінками та припущеннями.

До таких оцінок належать, зокрема, оцінки Департаменту з народонаселення ООН, який здійснює підрахунки чисельності мігрантів на основі дзеркального порівняння статистики країн світу. Відповідно до них в Україні станом на 2020 р. проживали 4,9 млн іммігрантів, тобто осіб, які народилися на території інших держав. Більшість з них прибула з пострадянських держав, причому до 1991 р., тобто на час переїзду, була внутрішніми мігрантами. Протягом періоду незалежності чисельність іммігрантів поступово зменшувалася як внаслідок природних чинників, так і повернення на історичну батьківщину: в 1990 р. вона становила 6,9 млн, тобто була на 2 млн більшою, ніж в 2020 р. [24]. Водночас їхня чисельність поповнювалася, особливо у перші роки після розвалу СРСР, за рахунок репатріації етнічних українців та вихідців з України інших національностей, зокрема кримських татар, які поверталися з депортації, а також прибуття осіб, які належать до інших народів, передусім тих, на батьківщині яких точилися конфлікти.

Відповідно до даних першого і поки що єдиного Всеукраїнського перепису населення 2001 р. протягом 1990-х років помітно зросла питома вага титульної нації, українців, з 72,7% під час останнього радянського перепису 1989 р. до 77,8%, що було результатом як масової репатріації, так і відновлення національної самосвідомості. У 5,3 раза збільшилася чисельність кримських татар. Водночас, внаслідок еміграції вп'ятеро скоротилася чисельність євреїв, а також низки інших традиційних для України етнічних меншин. Чехів стало менше на 35%, поляків – на 34%, росіян – на 26,6%, словаків – на 19%, німців – на 12%, греків – на 7%, угорців – на 4% [25].

Проте низка етнічних груп чисельно зросла: азербайджанців на 20% (перепис зафіксував 45,2 тис. азербайджанців), грузинів – майже у півтора рази (34,2 тис.), вірмен – у 1,8 рази (99,9 тис.). Причому серед мешканців України, які прибули з Грузії, значну частину становили переселенці не радянської доби, як для більшості іммігрантів, а ті, що в'їхали протягом 1990-х років (41,2%). Серед прибулих з Азербайджану такі становили 42%, Узбекистану – 42,4%, Таджикистану – 53,6%, Вірменії – 60%.

Таким чином, завдяки імміграції склад відповідних меншин значно поповнився. Водночас, міграція привела до формування нових для України етнічних груп, наприклад, турків-месхетинців (понад 9 тис. в 2001 р., або в 35 разів більше, ніж за переписом 1989 р.), в'єтнамців (3,9 тис., або у 9 разів більше, ніж 1989 р.), представників народів Індії та Пакистану (1,5 тис.), афганців (1 тис.). Це так звані нові, або мігрантські, меншини. Хоча за переписом 2001 р. їх загальна чисельність була цілком незначна і не справляла суттєвого впливу на структуру населення країни, швидкі темпи збільшення протягом 1990-х років вказують на вірогідність їх поповнення шляхом імміграції також і в 2000-х роках.

За браком актуальних переписних даних перевірити це неможливо. Проте логічно припустити, що низка подій XXI століття, таких як світова фінансова та економічна криза, а згодом агресія Росії проти України 2014 р. та повномасштабна війна 2022 р. гальмували імміграцію іноземців, натомість активізували еміграцію, як українців, так і представників меншин. Це припущення підтверджують дані Державної міграційної служби України (ДМС), на яку покладено оформлення дозволів на імміграцію та перебування іноземців, їхній облік. У середньому протягом 2000-х років щорічно 25 тис. іноземців отримували дозволи на імміграцію, проте після 2014 р. чисельність оформлених дозволів скоротилася. Подальше її зменшення було пов'язане з пандемією COVID-19. У 2021 р. було оформлено лише 12 тис. таких дозволів.

Важливо, однак, зазначити, що далеко не всі іммігранти вливаються до мігрантських меншин, оскільки належать до титульної нації або національних меншин, які для України є історичними. Про це свідчить той факт, що протягом усього періоду імплементації Закону України „Про імміграцію”, ухваленому в 2001 р., за даними ДМС переважна більшість дозволів на імміграцію (83%) видавалася особам, які мали право на набуття громадянства України за походженням, тобто вихідцям з України або їхнім нащадкам.

Усього станом на кінець 2021 р. в Україні постійно проживали 303,1 тис. іноземців, які становили приблизно 0,7% населення. В основному це громадяни Російської Федерації (понад половина) та інших пострадянських держав. Чисельність іноземців, які перебували в країні тимчасово, становила 189,2 тис. [26]. Переважно це ті, хто прибув в Україну з освітньою метою (понад 80 тис.), та трудові мігранти (16–17 тис.). Починаючи зі середини 1990-х років Україна надавала іноземцям притулок на своїй території, проте чисельність біженців незначна, на кінець 2021 р. – трохи більше 2 тис. осіб.

Широкомасштабне вторгнення Російської Федерації мало за наслідок масові вимушені переміщення населення всередині країни та виїзд мільйонів українців, передусім жінок та дітей, за кордон. Цілком очікувано,

що більшість іммігрантів, і до війни нечисленних, виїхали з країни. Так, за даними Міністерства освіти та науки виїхала більшість, 60 тис., іноземних студентів [27]. МЗС повідомляло, що лише протягом перших тижнів після вторгнення було надано допомогу у виїзді не менше 130 тис. іноземців [28].

Щодо вимушених мігрантів з-поміж громадян України, які належать на національних меншин, можна припустити, що здебільшого вони шукали притулку в державах материнських націй. Тим більше, що багато зарубіжних держав створюють особливі, більш сприятливі умови для етнічно близьких мігрантів. Так, з початком війни болгарське МЗС організувало вивезення етнічних болгар з Одещини. Евакуацією етнічних греків займався грецький уряд. У Польщі працює спеціальна програма підтримки тих біженців з України, які мають „карту поляка”, тобто підтвердження своєї належності до польського етносу. Таким чином, війна призвела не лише до зменшення в Україні чисельності іноземців, а й представників історичних національних меншин.

Після завершення війни гостро стоятиме питання щодо повернення біженців на Батьківщину. Адже люди – найважливіше національне багатство. Проте вже зараз зрозуміло, що далеко не всі, хто нині знайшов притулок за кордоном, повернуться додому. На їхнє рішення впливатимуть багато чинників. Передусім безпекова та економічна ситуація на Батьківщині, масштаб руйнувань. Великим буде вплив фактору часу. Із збільшенням тривалості перебування за кордоном частка неповерненців зростатиме. Ті, хто успішно адаптуються, знайдуть достойну роботу, можуть продовжити своє проживання за кордоном і після закінчення війни. Важливою буде також політика країн перебування, адже зацікавлені у поповненні людських ресурсів зарубіжні держави, імовірно, докладатимуть зусиль для затримання на своїй території спеціалістів, молоді. При цьому найбільш бажаними мігрантами будуть для них, безумовно, носії спільної мови та культури. Тому значна частина представників національних меншин України, які знайшли прихисток за кордоном, вірогідно визначаться на користь постійного там проживання.

Водночас привабливість України для іммігрантів, і до війни невисока, на фоні руйнувань, зумовлених війною економічних труднощів навряд чи зросте. Проте, якщо перемога буде здатна гарантувати достатній рівень безпеки, а необхідні реформи – сприятливі умови для ведення бізнесу, можна сподіватися на значні інвестиції та активізацію економіки. Відбудова країни потребуватиме не лише грошей, а й значних трудових зусиль. Враховуючи спричинені війною людські втрати та відтік населення за кордон, попит на іноземних працівників в Україні може суттєво зрости. Крім того, підготовка до вступу до Євросоюзу зумовить прибуття значної кількості висококваліфікованих мігрантів з Європи, працівників міжнародних організацій та європейських фондів, бізнесменів, менеджерів, консультантів.

У плані дій, підготовленому робочою групою при Національній раді з відновлення країни від наслідків війни, підкреслено, що умови сьогодення потребують формування нової міграційної політики держави [29]. Її ціллю передусім буде створення умов для повернення українських біженців

війни додому. Водночас, складовою такої політики має стати залучення необхідних для відбудови країни додаткових людських ресурсів іззовні.

Таким чином, хоча сформовані внаслідок імміграції етнічні меншини в Україні є кількісно невеликими і внаслідок війни зменшилися, з нормалізацією ситуації є перспективи для їхнього зростання.

Необхідним видається розроблення ефективної системи залучення працівників з-за кордону, здатних сприяти інноваційному розвитку країни. Пільгові умови мають бути передбачені для висококваліфікованих осіб, а також носіїв дефіцитних професій. Варто розширити можливості виходу на український ринок праці іноземних студентів, які здобули освіту в Україні, як найбільш підготовленої та інтегрованої частини іноземців. Удосконалення та узгодження зі стандартами ЄС потребує законодавство України у сфері працевлаштування іноземців в цілому, зокрема, спрощення процедур отримання дозвільних документів на працевлаштування та проживання, які досі переобтяжені рудиментами радянської зарегульованості. Для залучення фахівців з-за кордону варто посилити співпрацю з українською діаспорою, заохочувати висококваліфікованих спеціалістів з-поміж зарубіжних українців до надання практичної допомоги у відбудові України.

Ці заходи мають супроводжуватися послідовною роботою з інформування мігрантів, вивчення мови, повноцінного включення не лише у трудовий процес, а і в життя країни. Водночас необхідно враховувати, що успішна інтеграція прибулих можлива лише за умови готовності більшості населення до взаємодії з ними, розвитку міжкультурного діалогу. Крім законодавства, що гарантує захист меншин та недопущення дискримінації, яке в основному створено в Україні, необхідним є загальний клімат толерантності в суспільстві, над забезпеченням якого потрібно цілеспрямовано працювати засобами етнополітики.

Висновки. Передбачити розвиток подій у сповненому невизначеностей світі, який до того ж швидко змінюється, неможливо, однак можна припустити, які наслідки матимуть ті явища, які уже мають місце, і, відповідно, спроектувати відповіді на можливі виклики. Очевидно, що ключовою подією, яка впливатиме на міграційні процеси в Україні, є російсько-українська війна. На жаль, війна матиме за результат значні людські втрати і після її закінчення до незворотних втрат доведеться зарахувати не лише загиблих, а й тих біженців війни, які назавжди покинуть Батьківщину. Зменшення населення супроводжуватиметься його структурними змінами, зокрема, внаслідок зменшення чисельного складу національних меншин. Разом з тим, відбудова держави потребуватиме значних людських ресурсів. І якщо власного трудового та інтелектуального потенціалу виявиться недостатньо, єдиним шляхом розв'язання проблеми буде його поповнення за рахунок імміграції, як це вже протягом десятиліть відбувається в розвинутих державах. У зв'язку з цим Україну очікує подальше урізноманітнення етнічного складу населення. Крім демографічної ситуації, цьому сприятиме поглиблення інтеграції з Європейським Союзом, активізація співпраці з іншими країнами світу неможлива без обмінів не лише товарами, грошима чи інформацією, а й людьми.

Результат ускладнення структури суспільства, збільшення чисельності його окремих фрагментів, які відрізняються за мовою, культурою, релігією, може мати позитивний характер, сприяти взаємозбагаченню культур та загальному благу, проте здатен призвести і до негативних наслідків – конфлікту цінностей, культурних норм, порушенню суспільної єдності. За таких умов вимоги до міграційної політики держави, як і до її етнополітики, закономірно зростають. У процесі їх удосконалення не можна буде не зважати на те, що беззастережний у цивілізованому світі захист прав національних меншин неможливий без забезпечення загального клімату толерантності до „інших”, що стосується також і мігрантів.

Загальний тренд активізації міжнародної міграції не обмине Україну. Суспільству доведеться подолати шлях до визнання різноманітності як цінності і ресурсу розвитку, а державі – враховувати етнокультурні права мігрантів для реалізації міграційної політики, поширити заходи етнополітики на „нові”, мігрантські меншини, надаючи їм гарантії проти порушення прав, маргіналізації, примусової асиміляції.

Бібліографічні посилання

1. Про затвердження Положення про Державну службу України з етнополітики та свободи совісті та внесення змін до Положення про Міністерство культури України : Постанова Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. № 812. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/812-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15.03.2023).

2. Державна служба України з етнополітики та свободи совісті. *Офіційний вебсайт*. URL: <https://dcss.gov.ua/mission-and-values/> (дата звернення: 15.03.2023).

3. Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 р. № 482-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/482-2017-%D1%80#Text> (дата звернення: 15.03.2023).

4. Capotorti F. Study on the Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities, UN Doc. E/CN.4/Sub.2/384/Rev.1. URL: <https://digitallibrary.un.org/search?f1=author&as=1&sf=title&so=a&rm=&m1=p&p1=UN.+Subcommission+on+Prevention+of+Discrimination+and+Protection+of+Minorities.+Special+Rapporteur+to+carry+out+a+Study+on+the+Rights+of+Persons+belonging+to+Ethnic%2C+Religious+and+Linguistic+Minorities&ln=ru> (дата звернення: 15.03.2023).

5. Соціальна і гуманітарна політика : підручник / В. П. Трощинський та ін.; за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Київ : НАДУ, 2016. 790 с.

6. Концепція державної етонаціональної політики України (Проект) / І. Кресіна, Л. Лойко, В. Явір. *Політичний менеджмент*. 2010. № 2. С. 65–72. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ПоМе_2010_2_8 (дата звернення: 15.03.2023).

7. Medda-Windischer R. Old and New Minorities: Diversity Governance and Social Cohesion from the Perspective of Minority Rights. *European and Regional Studies*. Volume 11 (2017). Issue 1. P. 25–42. URL: <https://www.sciendo.com/article/10.1515/auseur-2017-0002> (дата звернення: 15.03.2023).

8. Про національні меншини в Україні : Закон України 2494-XII від 25 червня 1992 р. в редакції від 12.12.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2494-12#Text> (дата звернення: 15.03.2023).

9. Про національні меншини (спільноти) України : Закон України 2827-IX від 13.12.2022 (набирає чинності 01.07.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2827-20#Text> (дата звернення:???)

10. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 15.03.2023).

11. UN Human Rights Committee, General Comment num. 23: The rights of minorities (Art. 27). UN Doc CCPR/C/21/Rev.1/Add5/26 April 1994. URL: <https://www.refworld.org/docid/453883fc0.html> (дата звернення: 15.03.2023).

12. Рамкова конвенція про захист національних меншин. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_055#Text (дата звернення: 15.03.2023).

13. Advisory Committee to the Framework Convention for the Protection of National Minorities Fourth Thematic Commentary on the Scope of Application „The Framework Convention: a key tool to managing diversity through minority rights”, 27 May 2016, para. 55. URL: <https://rm.coe.int/16806a8fe8> (дата звернення: 15.03.2023).

14. Anderson A. Ethnic Minorities and Minority Rights in Europe: Theoretical Typologies. *ECMI Working paper*. No. 99, 2017. URL: <https://www.ecmi.de/publications/ecmi-research-papers/99-ethnic-minorities-and-minority-rights-in-europe-theoretical-typologies> (дата звернення: 15.03.2023).

15. Kymlicka W. Multiculturalism and Minority Rights: West and East. URL: https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/6206/ssoar-jemie-2002-iss_4-kymlicka-multiculturalism_and_minority_rights.pdf;jsessionid=91CAE450185B769E3013ADE42369353A?sequence=1 (дата звернення: 15.03.2023).

16. Ровенчак О., Яворський М. Міжнародна міграція як виклик безпеці: особистісний, національний та глобальний виміри. *Політичний менеджмент*. 2013. № 1–2. С. 212–226. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/rovenchak_mizhnarondna.pdf (дата звернення: 15.03.2023).

17. Dragan A. „New Minorities” in the States Parties to the Framework Convention: The Importance of Self-Identification and Recognition. URL: https://ceere.eu/pjiel/wp-content/uploads/2018/08/103_pjielPJIEL1801.pdf (дата звернення: 15.03.2023).

18. Етносоціологія : довідник / В. Б. Євтух; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, Ін-т етнічних, регіональних та діаспорознавчих студій, Центр етноглобалістики. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. 205 с.

19. Council of the European Union (2004). 2618th Council Meeting. 14615/04 (Presse 321). *Immigrant Integration Policy in the European Union. Council Conclusions*. URL: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/jha/82745.pdf (дата звернення: 15.03.2023).

20. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, „Action Plan on the integration of third country nationals”. Brussels, 7 June 2016, COM (2016) 377 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52016DC0377> (дата звернення: 15.03.2023).

21. Engbersen G. Floating populations, civic stratification and solidarity: Comment on Will Kymlicka’s article: „Solidarity in Diverse Societies”. URL: <https://comparativemigrationstudies.springeropen.com/articles/10.1186/s40878-016-0029-8> (дата звернення: 15.03.2023).

22. Council of Europe. White Paper on Intercultural Dialogue „Living Together As Equals in Dignity”. URL: <https://www.coe.int/en/web/campaign-free-to-speak-safe-to-learn/-/white-paper-on-intercultural-dialogue-living-together-as-equals-in-dignity-2008> (дата звернення: 15.03.2023).

23. Berry S. Mainstreaming a minority rights-based approach to refugee and migrant communities in Europe. URL: https://minorityrights.org/wp-content/uploads/2017/12/MRG_Rep_MStream_CMC_FINAL.pdf (дата звернення: 15.03.2023).
24. United Nations, Department of Economic and Social Affairs. Population Division. *International Migrant Stock*. URL: <https://www.un.org/development/desa/pd/content/international-migrant-stock> (дата звернення: 15.03.2023).
25. Національний склад населення України та його мовні ознаки за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року : зб. / ред. О. Г. Осауленко. Державний комітет статистики України. Київ : CD-Видавництво „ІНФОДИСК”, 2003.
26. Державна міграційна служба України. *Офіційний вебсайт*. URL: https://dmsu.gov.ua/assets/files/statistic/year/2021_12.pdf (дата звернення: 15.03.2023).
27. Чому іноземці залишаються в країні, де триває війна, та як долучаються до боротьби з Росією. *Суспільні новини*. URL: <https://suspilne.media/264554-comu-inozemci-zalisautsa-v-kraini-de-trivae-vijna-ta-ak-dolucatsa-do-borotbi-z-rosie-u-cotiristorii/> (дата звернення: 15.03.2023).
28. Уряд за минулий тиждень допоміг виїхати з України 130 тис. іноземців. *Українське інформаційне агентство*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3421764-urad-za-minulij-tizden-dopomig-viihati-z-ukraini-ponad-130-tisacam-inozemciv.html> (дата звернення: 15.03.2023).
29. Проект Плану відновлення України. Матеріали робочої групи „Повернення громадян, які тимчасово переміщені, зокрема за кордон, та їх інтеграція в суспільно-економічне життя держави”. *Національна рада з відновлення України від наслідків війни*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/return-of-temporarily-displaced-citizens.pdf> (дата звернення: 15.03.2023).

References

1. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Derzhavnu sluzhbu Ukrainy z etnopolityky ta svobody sovisti ta vnesennia zmin do Polozhennia pro Ministerstvo kultury Ukrainy : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 21 serpnia 2019 r. No. 812. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/812-2019-%D0%BF#Text> (On the approval of the Regulations on the State Service of Ukraine on ethnopolitics and freedom of conscience and amendments to the Regulations on the Ministry of Culture of Ukraine : Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated August 21, 2019. No. 812).
2. Derzhavna sluzhba Ukrainy z etnopolityky ta svobody sovisti. *Ofitsiyni vebсайт*. URL: <https://dessa.gov.ua/mission-and-values/> (State Service of Ukraine for Ethnopolitics and Freedom of Conscience. Official website).
3. Pro skhvalennia Stratehii derzhavnoi mihratsiinoi polityky Ukrainy na period do 2025 roku : Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 12 lypnia 2017 r. No. 482-r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/482-2017-%D1%80#Text> (On the approval of the State Migration Policy Strategy of Ukraine for the period until 2025 : Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated July 12, 2017. No. 482).
4. Capotorti F. Study on the Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities, UN Doc. E/CN.4/Sub.2/384/Rev.1. URL: <https://digitallibrary.un.org/search?f1=author&as=1&sf=title&so=a&rm=&m1=p&p1=UN.+Subcommission+on+Prevention+of+Discrimination+and+Protection+of+Minorities.+Special+Rapporteur+to+carry+out+a+Study+on+the+Rights+of+Persons+belonging+to+Ethnic%2C+Religious+and+Linguistic+Minorities&ln=ru>
5. Sotsialna i humanitarna polityka : pidruchnyk / V. P. Troshchynskiyi ta in.; za zah. red. Yu. V. Kovbasiuka, V. P. Troshchynskoho; Nats. akad. derzh. upr. pry

Prezydentowi Ukrainy. Kyiv : NADU, 2016. 790 s. (Social and humanitarian policy: a textbook).

6. Kontseptsiiia derzhavnoi etnonatsionalnoi polityky Ukrainy (Proiekt) / I. Kresina, L. Loiko, V. Yavir. *Politychnyi menedzhment*. 2010. No. 2. S. 65–72. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PoMe_2010_2_8 (Concept of state ethno-national policy of Ukraine (Project)).

7. Medda-Windischer R. Old and New Minorities: Diversity Governance and Social Cohesion from the Perspective of Minority Rights. *European and Regional Studies*. Volume 11 (2017). Issue 1. P. 25–42. URL: <https://www.sciendo.com/article/10.1515/auseur-2017-0002>

8. Pro natsionalni menshyny v Ukraini : Zakon Ukrainy 2494-XII vid 25 chervnia 1992 r. v redaktsii vid 12.12.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2494-12#Text> (On national minorities in Ukraine : Law of Ukraine).

9. Pro natsionalni menshyny (spilnoty) Ukrainy : Zakon Ukrainy 2827-IX vid 13.12.2022 (nabyraie chynnosti 01.07.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2827-20#Text> (On national minorities (communities) of Ukraine : Law of Ukraine).

10. Mizhnarodnyi pakt pro hromadianski ta politychni prava. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (International Covenant on Civil and Political Rights).

11. UN Human Rights Committee, General Comment num. 23: The rights of minorities (Art. 27). UN Doc CCPR/C/21/Rev.1/Add5/26 April 1994. URL: <https://www.refworld.org/docid/453883fc0.html>

12. Ramkova konventsiiia pro zakhyst natsionalnykh menshyn. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_055#Text (Framework Convention for the Protection of National Minorities).

13. Advisory Committee to the Framework Convention for the Protection of National Minorities Fourth Thematic Commentary on the Scope of Application „The Framework Convention: a key tool to managing diversity through minority rights”, 27 May 2016, para. 55. URL: <https://rm.coe.int/16806a8fe8>

14. Anderson A. Ethnic Minorities and Minority Rights in Europe: Theoretical Typologies. *ECMI Working paper*. No. 99. 2017. URL: <https://www.ecmi.de/publications/ecmi-research-papers/99-ethnic-minorities-and-minority-rights-in-europe-theoretical-typologies>

15. Kymlicka W. Multiculturalism and Minority Rights: West and East. URL: https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/6206/ssoar-jemie-2002-iss_4-kymlicka-multiculturalism_and_minority_rights.pdf;jsessionid=91CAE450185B769E3013ADE42369353A?sequence=1

16. Rovenchak O., Yavorskyi M. Mizhnarodna mihratsiia yak vyklyk bezpetsi: osobystisnyi, natsionalnyi ta hlobalnyi vymiry. *Politychnyi menedzhment*. 2013. No. 1–2. S. 212–226. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/rovenchak_mizhnarodna.pdf (International migration as a security challenge: personal, national and global dimensions).

17. Dragan A. „New Minorities” in the States Parties to the Framework Convention: The Importance of Self-Identification and Recognition. URL: https://ceere.eu/pjiel/wp-content/uploads/2018/08/103_pjielPJIEL1801.pdf

18. Etnosotsiologiia : dovidnyk / V. B. Yevtukh; Nats. ped. un-t im. M. P. Drahomanova, In-t etnichnykh, rehionalnykh ta diasporoznavchykh studii, Tsentr etnoglobalityky. Kyiv : Vyd-vo NPU im. M. P. Drahomanova, 2011. 205 s. (Ethnosociology: a guide).

19. Council of the European Union (2004). 2618th Council Meeting. 14615/04 (Presse 321). *Immigrant Integration Policy in the European Union. Council Conclusions*. URL: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/jha/82745.pdf
20. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, „Action Plan on the integration of third country nationals”. Brussels, 7 June 2016, COM (2016) 377 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52016DC0377>
21. Engbersen G. Floating populations, civic stratification and solidarity: Comment on Will Kymlicka’s article: „Solidarity in Diverse Societies”. URL: <https://comparativemigrationstudies.springeropen.com/articles/10.1186/s40878-016-0029-8>
22. Council of Europe. White Paper on Intercultural Dialogue „Living Together As Equals in Dignity”. URL: <https://www.coe.int/en/web/campaign-free-to-speak-safe-to-learn/-/white-paper-on-intercultural-dialogue-living-together-as-equals-in-dignity-2008>
23. Berry S. Mainstreaming a minority rights-based approach to refugee and migrant communities in Europe. URL: https://minorityrights.org/wp-content/uploads/2017/12/MRG_Rep_MStream_CMC_FINAL.pdf
24. United Nations, Department of Economic and Social Affairs. Population Division. *International Migrant Stock*. URL: <https://www.un.org/development/desa/pd/content/international-migrant-stock>
25. Natsionalnyi sklad naselennia Ukrainy ta yoho movni oznaky za danymy Vseukrainskoho perepysu naselennia 2001 roku : zb. / red. O. H. Osaulenko. Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy. Kyiv : CD-Vydavnytstvo „INFODYSK”, 2003. (The national composition of the population of Ukraine and its linguistic characteristics according to the data of the All-Ukrainian population census of 2001).
26. Derzhavna mihratsiina sluzhba Ukrainy. *Ofitsiyni vebsait*. URL: https://dmsu.gov.ua/assets/files/statistic/year/2021_12.pdf (State Migration Service of Ukraine).
27. Chomu inozemtsi zalyshaiutsia v kraini, de tryvaie viina, ta yak doluchaiutsia do borotby z Rosiieiu. *Suspilni novyny*. URL: <https://suspilne.media/264554-comu-inozemci-zalisautsa-v-kraini-de-trivae-vijna-ta-ak-dolucautsa-do-borotbi-z-rosieiu-cotiristorii/> (Why do foreigners stay in a war-torn country and how do they join the fight against Russia).
28. Uriad za mynulyi tyzhden dopomih vyikhaty z Ukrainy 130 tys. inozemtsiv. *Ukrainske informatsiine ahentstvo*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3421764-urad-za-minulij-tizden-dopomig-viihati-z-ukraini-ponad-130-tisacam-inozemciv.html> (The government helped 130,000 foreigners leave Ukraine last week).
29. Proekt Planu vidnovlennia Ukrainy. Materialy robochoi hrupy „Povernennia hromadian, yaki tymchasovo peremishcheni, zokrema za kordon, ta yikh intehratsiia v suspilno-ekonomichne zhyttia derzhavy”. *Natsionalna rada z vidnovlennia Ukrainy vid naslidkiv viiny*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/return-of-temporarily-displaced-citizens.pdf> (Project of the Recovery Plan of Ukraine. Materials of the working group „Return of citizens temporarily displaced, in particular abroad, and their integration into the socio-economic life of the state”).

Стаття надійшла до редакції 25.03.2023